

O NOVOJ URBANOJ SOCIOLOGIJI U SEDAMDESETIM GODINAMA

Ognjen Čaldarović

Filozofski fakultet, Zagreb

— Lebas, Elizabeth, *Urban and Regional Sociology in Advanced Industrial Societies: A Decade of Marxist and Critical Perspectives*, »Current Sociology«, Vol. 30, No. 1, spring 1982 SAGE Publications, 28 Banner St., London, 265 pp.

— Fainstein, Norman J., Fainstein, Susan S., ed., *Urban Policy Under Capitalism*, »Urban Affairs Annual Reviews«, Vol. 22. 1982, SAGE Publications, Beverly Hills, London, New Delhi, 303 pp.

O urbanoj sociologiji kao o »novoj« urbanoj sociologiji počinje se otvorenije i sistematičnije govoriti početkom sedamdesetih godina ovog stoljeća, kada je postupno postalo jasno da se kritika »stare« urbane sociologije polako pretvara u »novu«. Da se radi o zasnivanju nove urbane sociologije, odnosno, o pokušajima zasnivanja, postalo je jasno prije svega u djelima M. Castellsa s konca šezdesetih i početka sedamdesetih godina, a naročito s publiciranjem njegovog do sada najznačajnijeg pokušaja fundiranja nove orijentacije u urbanoj sociologiji izraženog u djelu *La question urbaine*, 1972 (englesko prošireno izdanje *The Urban Question*, 1977). Iako se u proteklih deset godina pojavio niz napisa i knjiga, održano niz posebnih savjetovanja, konferencija, simpozija, često u okviru International Sociological Association (ISA), odnosno u okviru njenog Committee on Urban and Regional Research (Messina 1976, New York 1980), o tome što čini sadržaj pojma »nova urbana sociologija« ne postoji ujednačeno stajalište. Iako se taj naziv tek odnedavno počinje standardno koristiti (usporedi, na primjer u Harloe, M., ed. 1977; Pickvance, Ch., ed. 1976; Harloe, M., 1978; Walton, J., 1981; Zukin, Sh., 1980; Čaldarović, O., 1980; Čaldarović, O. 1981 a i 1981 b), već niz godina izražava se tendencija u napisama raznih autora koje možemo ubrojiti u predstavnike novije urbane sociologije o tome da se postupno »rađa« novi pristup proučavanju urbanog fenomena. Promijenjena društvena i ekonomska situacija u šezdesetim i sedamdesetim godinama utjecala je na pokušaje primjene drugih teoretskih pristupa proučavanju urbanog fenomena, prije svega onih koji se često nazivaju marksističkim. Slabost i nedostatnost klasične socijalne ekologije ili u širem smislu klasične urbane sociologije, posebno su došle do izražaja u sedamdesetim godinama kada dolazi i do značajnog pogoršavanja raznih aspekata

tzv. urbane situacije. Urbani se fenomen počeo konceptualizirati ne više u terminima socio-prostornih odnosa, nego i kao socio-kulturni, politički, ekonomski, pa i ideologijski fenomen, na što ispravno upozorava *Saunders* (1981). Nova se urbana sociologija počinje postupno konstituirati i uz pomoć dodirnih disciplina, kojih je zaista mnogo, ali je »novi duh« posebno bio izražen u humanoj geografiji i disciplini nazvanoj urbana politička ekonomija. Klasična urbana (humana) geografija u svojoj »radikalnoj« varijanti veoma je približena novoj urbanoj sociologiji.

Prikazi o »stanju« nove urbane sociologije mogu se naći u mnogim napisima, pri čemu se izdvajaju knjiga *M. Castellsa* u engleskom izdanju iz 1977. godine koja sadrži obiman »samokritički« pogovor (*Castells*, 1977), zatim uvodni esej *M. Harloea* (*Harloe*, 1977), zatim uvodni esej *Ch. Pickvancea* iz knjige koju je izdao (*Pickvance*, 1976), a najnoviji radovi *P. Saundersa* — prvi dio njegove knjige iz 1980. i cijela knjiga iz 1981. godine raspravljaju zapravo o problemima nove urbane sociologije u smislu teorijske analize (usp. u *Saunders*, *P.* 1979 i 1981). U našem radu iz 1980. godine dali smo pregled najnovijih tendencija razvoja nove urbane sociologije u raznim zemljama te ukazali na vezu između tradicionalne i nove urbane sociologije (usp. u *Čaldarović*, 1980). Geografski aspekti do sada su, po našem mišljenju, najbolje razmotreni u djelu *D. Harveya* iz 1973. godine, kao i nekim drugim napisima iz područja tzv. radikalne geografije (usp. u *Harvey*, 1973 i *Peet*, *R.*, 1977). Područje urbane ekonomije, odnosno urbana ekonomija prikazana je relativno iscrpno u knjizi koju su izdali *Tabb* i *Sawers*, a do danas su se diskusije o problemima urbane ekonomije vrlo razgranale, naročito u SAD, a područje je samo za sebe postalo specijalizirano (usp. u *Tabb* i *Sawers*, 1978).

Zadatak koji si *Elizabeth Lebas* postavlja u djelu o kojem pišmo je pokušaj resistemizacije, pokušaj »sređivanja«, davanja ocjene o sadašnjoj fazi razvoja nove urbane sociologije.

Ta publikacija, koja je izašla kao posebno izdanje »*Current Sociology*« što samo za sebe predstavlja izvjesno priznanje stupnju konstituiranosti nove urbane sociologije, sastoji se iz dva dijela. U prvom dijelu raspravljaju se teorijski, konceptualni i metodološki problemi nove urbane sociologije, a u drugom se daje pregled relevantne literature po pojedinim zemljama koja je popraćena kraćom uvodnom napomenom o osnovnim tendencijama izraženim u pojedinim zemljama ili grupi zemalja, što je slučaj i s istočno evropskim zemljama. U pripremi bibliografije, osim *E. Lebas*, sudjelovali su i *E. Mingione*, *V. Grandos*, *M. Folin*, *Dick Hanemayer* i *G. Andrusz*. Iako je u podnaslovu naglašeno razmatranje položaja nove urbane sociologije u razvijenim zapadnim zemljama, pregled literature obuhvatio je slijedeće zemlje: Njemačku, Francusku, Veliku Britaniju, Italiju, Nizozemsku, Švedsku, SAD, ali i SSSR i zemlje istočne Evrope*.

* Od jugoslavenskih autora predstavljeni su Čaldarović, O., Makarović, Mlinar, Mušić, Kardelj i Živković što u svakom slučaju ne predstavlja puni broj autora koji se u nas bave problemima urbane sociologije, napose tzv. problemima nove urbane sociologije. Korisno je, međutim, da su se i neke naše publikacije našle u međunarodnom pregledu. Razlozi što ih nije više su i što nema radova koji se specifično i eksplicitno bave urbanim fenomenima u nas, a i što je nivo informiranosti o našoj sociologiji uopće, a posebno o urbanoj sociologiji vrlo nizak, što pak govori dosta o stanju naše sociologije, odnosno o uvjetima u kojima ona djeluje.

Na prvih 125 stranica publikacije iznose se dostignuća i problemi sadašnjeg razvoja nove urbane sociologije čiji je autor *E. Lebas* i sama predstavnica novije urbane sociologije (jedan njen rad može se naći u *Harloe*, 1977, a i u novijoj knjizi ta dva autora — *Harloe, Lebas*, 1981). Prilozi uvodničarskog karaktera pojedinih autora bibliografskih podataka za svaku od nabrojanih zemalja imaju prije svega informativni, a ne problematski karakter.

E. Lebas smatra da se u posljednjih dvadeset godina primjećuje preokret u orijentacijama u razvoju urbane sociologije, prije svega izražen u sve manjem broju analiza »urban personality« (analize ličnosti u urbanom okruženju), odnosno onoga što bismo mi prije nazvali monografskim studijama, najčešće realiziranih u okvirima tzv. čikaške škole urbane sociologije (*Wirth*. *The Ghetto*; *Zorbaugh*, *The Golden Coast and the Slum*; *Trasher*, *The Gang*; *Anderson*, *The Hobo*; itd.). Međutim, osim smanjivanja broja monografskih studija i pojave prvih znakova nove urbane sociologije, tzv. stara, odnosno klasična urbana sociologija i dalje se nesmetano širi i razvija, množeći svoje mnogobrojne publikacije o svim mogućim vrstama »urbanih fenomena«. Zbog toga se i danas može reći da ta novija orijentacija u urbanoj sociologiji predstavlja za sada marginalnu tendenciju po broju predstavnika, što se ne bi moglo reći po teorijskoj zanimljivosti i broju zanimljivih publikacija koje su, do sada objavljene*. Po mišljenju autorice, to ipak ne smanjuje mogućnost da se o novoj urbanoj sociologiji razmatra kao o fenomenu koji će imati u budućnosti sve veći i veći značaj.

Koji su osnovni razlozi nastanka nove urbane sociologije koje spominje *Lebas*? Ona smatra da se u posljednjih dvadeset godina primjećuju novi odnosi u proizvodnji, da je došlo do novog stupnja eksploatacije rada, da je došlo do uvođenja nove organizacije rada i reorganizacije radnog procesa, da je došlo do internacionalizacija kapitala, što je dovelo do novih odnosa između rada i grada te do konceptualizacije prostora kao novog područja racionalizacije kapitalnih investicija. Osim ovih, autorica naglašava i nove oblike socijalizacije radne snage, pojave kolektivne potrošnje i pojave državne intervencije, što je jedna od češćih tema diskusija u okvirima nove urbane sociologije (intervencija države, problemi stambenih klasa, razvoj korporatizma u Velikoj Britaniji, o čemu postoji niz zanimljivih publikacija u koje sada ne možemo ulaziti).

Državna intervencija u ekonomiju najgrublje rečeno — posebno se osjeća u području stanovanja (masovno, tzv. kolektivno stanovanje) pa su onda i prve sociološke analize novije urbane sociologije istraživale upravo fenomen masovnog stanovanja. Državna intervencija usmjerila se još na neka područja, smatra autorica, na politiku potrošnje i njeno podruštvljavanje (što predstavlja jedan od bitnih elemenata *Castellove* ideje o kolektivnoj potrošnji o čemu će biti kasnije više riječi) i uloge države u reprodukciji ekonomije i društva.

Problematika intervencije države predstavlja osnovni okvir kroz koji autorica prezentira formiranje novih oblika analize urbane sociologije. To

*) Pogledaj na primjer naš stav o fundiranosti nove urbane sociologije i o odnosima »stare« i »nove« urbane sociologije (*Čaldarović*, 1980). Zanimljivo viđenje tog odnosa može se naći i u knjizi P. Saundersa (usp. u *Saunders*, P., 1981, posebno str. 110—116).

u svakom slučaju nije slučajno. Svi oni koje su proučavali literaturu iz područja novije urbane sociologije mogli su vidjeti da je to gotovo najznačajnija tema koja se raspravlja u mnogobrojnim radovima. Takvo zanimanje u analizi društva nije pak samo tipično za urbanu sociologiju — u širem smislu društvena se teorija u posljednjih desetak godina usmjerila s jedne strane na analiziranje fenomena »uplitanja države« u različite vrste društvenih institucija i fenomena, a s druge strane na analizu suvremenih kapitalističkih društava i pojava koje se često nazivaju državnim kapitalizmom. Konzekvence anarhoidnog i kompetitivnog karaktera razvijenog kapitalizma u okvirima novije urbane sociologije razmatraju se u njihovim transformiranim oblicima pod djelovanjem državne intervencije i rezultata te intervencije. Preokupiranost problematikom državne intervencije posljedica je socioloških studija koje se razvijaju posebno u Francuskoj koncem šezdesetih godina, a koja je država masovno i financirala. Po mišljenju *Lebasove*, na primjer, i sam *Castells*, koji najgrublje rečeno definira urbano planiranje kao intervenciju političkog nad ekonomskim na razini prostorne jedinice (dakle, intervenciju države u ekonomiju), previše je bio fasciniran snažnom francuskom državom pa je zbog toga dijelom i svoju analizu podredio tom svom utisku. Osim problema prihvatljivosti tako ocrtanog okvira analize, konceptualni i epistemološki problemi fiktivne odvojenosti »društva« i »države« rijetko se kada postavljaju, pa to ne čini ni *E. Lebas*. Dobar primjer za studioznije razmatranje fenomena intervencije državne na primjeru Engleske daje mnogo solidnije *Saunders* kada eksplicira razvoj urbane sociologije u djelu *R. Pahla* (usp. u *Saunders*, 1981). Iako ne postavlja neka principijelna pitanja kada razmatra spomenute fenomene, *Lebas* svoju analizu sprovodi s krajnjom ozbiljnošću i akribijom.

Osim razmatranja fenomena države, autorica iznosi i stavove koji su bili prisutni u publikacijama nove urbane sociologije, pa se u ovoj knjizi razmatraju i fenomeni kolektivne potrošnje, klase i teritorije, urbanih borbi a prisutne su i neke druge teme iz područja urbane sociologije. Intervencija države u društvenu strukturu po njenom mišljenju predstavlja, međutim, najznačajnije područje zanimanja nove urbane sociologije. Budući da su se analizom odnosa države i »društva« najviše bavili *Castells* i *Lojkine* autorica posvećuje dosta pažnje kritičkoj analizi njihovih ranih koncepcija te objašnjava transformaciju ranih k novijim idejama. Čitava dosadašnja etapa razvoja nove urbane sociologije predstavlja u izvjesnom smislu »work in progress«, a zajednička osnova predstavlja gotovo jednodušnu kritiku tzv. klasične sociologije grada, ali isto tako i posvemašnju neujednačenost ideja o tome što bi trebalo činiti teorijski okvir nove urbane sociologije*.

Precjenjujući značaj države u svojim analizama, *Castells* je pojam države doveo do pojma »teorijska država«, koji je onda neopravdano proširio i primijenio na sva razvijena kapitalistička društva. Kada se spominje »kapitalističko društvo«, potrebno je naglasiti da se ne radi o ideolojskom

*) U bibliografiji radova koja se nalazi na kraju rada izabrali smo radove iz područja klasične urbane sociologije na koje se gotovo svi autori novije orijentacije pozivaju, ali isto tako i radove koji najbolje reprezentiraju u sintetičkom smislu dosadašnje pokušaje razvoja koncepcija nove urbane sociologije pa se ona može smatrati selektivnom bibliografijom o odnosu stare i nove urbane sociologije. Širu bibliografiju pogledaj na primjer u *Caldarović*, 1980.

pojmovnom naglašavanju, nego o analizi bitnih društvenih odnosa koji dominiraju u tim društvima. Iako je razlika između socijalističkih i kapitalističkih društava postala u nekim segmentima urbane analize gotovo simbolična — o čemu gotovo svakodnevno možemo čitati razne napise pa i u novinama u nas* — ti se termini koriste i u njihovom historijskom značenju, ali i u pojavnom obliku suvremenog doba. Analize su gotovo minuciozno detaljne kada se radi o kapitalističkim društvima, kao što su gotovo stereotipne i listom orijentirane na SSSR kada se radi o analizi tzv. socijalističkih društava (centralistički sistem, centralna država, centralističko planiranje, determinatna uloga partije, ekscesivna industrijalizacija, ne-transparentnost urbane politike, i sl.).

Intervencija države se manifestira prije svega u područje potrošnje što naravno predstavlja legitimno polje sociološkog istraživanja. E. Lebas smatra da se o intervenciji države i njenoj relativnoj autonomiji — što je još jedna od koncepcija u novijoj urbanoj sociologiji, iako ne nastala direktno u okviru sociologije (*Pahlovi* »urbani manageri« predstavlja jednu stepenicu k razmatranju autonomnosti države od »društva«) — može prije svega govoriti zbog tendencijskog pada profitne stope što je karakteristično posebno za monopolni kapital koji odlikuje permanentna kriza pretjerane akumulacije. U šezdesetim i sedamdesetim godinama, na primjer u Francuskoj, država je intervenirala u kapital i zbog toga se u tim godinama u francuskoj novoj urbanoj sociologiji često razvija ideja o intervenciji i relativnoj autonomiji države. Autorica podsjeća na radove *Barana* i *Sweezyja* o monopolnom kapitalu koji su već u šezdesetim godinama u SAD utvrdili da država intervenira u monopolni kapital stimulirajući potrošnju prije svega na primjer u suburbijama, u iskorištavanju tzv. ženskog rada i što u krajnjoj konzeknciji izvanredno širi ukupni prostor proizvodnje. S druge strane državna intervencija javlja se kao nužnost koja spriječava pojavu pretjerane akumulacije.

Problematika koja nije do kraja razjašnjena i pored ukazivanja na povezanost društvenih procesa koji su se izražavali u društvima u kojima su se sprovodila sociološka istraživanja urbanih fenomena je konceptualni okvir između problema tzv. relativne autonomije države i distinkcije između države i društva koja u nekim radovima novije urbane sociologije figurira gotovo kao jedna od klasičnih socioloških dihotomija. Država se konceptualizira u obliku organizma koji intervenira preko svojih organa, a upozorena preko senzora o poremećaju ekvilibrijuma socijalne ravnoteže u području društvene strukture raspoređujući elemente blagostanja u cilju održavanja cjeline društva i njegove daljnje reprodukcije.

Država je intervenirala u društvo, u društvenu strukturu prije svega da zadovolji dva cilja — da dovede do harmonične distribucije investicija između lokalnih i centralne vlade, kao i da distribuira dio viška vrijednosti za potrebe reprodukcije sredstava za proizvodnju čime istodobno osigurava postojanje općih uvjeta društvene proizvodnje *Lebas* naglašava da je očigledno u dosadašnjim analizama, retrospektivno ocjenjujući proteklju de-

*) Vidi na primjer »Danas«, br. 43, od 14. 12. 1982, posebno članak »U potrazi za izgubljenim gradom«, str. 57—60.

kadu marksističke i kritičke urbane sociologije, upotreba ideja države i njene intervencije često bila instrumentalna.

Dio analize u ovoj knjizi odnosi se i na razmatranje općih konceptualnih okvira koji su se do sada ocrtali u okviru nove urbane sociologije. *Lebas* je, po našem mišljenju, prilično nekritički prihvatila neomarksističku althusserovski zasnovanu *Castellsovu* ideju o urbanom sistemu izloženom najbolje u njegovom djelu *The Urban Question* (1977). Razmatrajući *Castellsov* doprinos, autorica spominje određene razlike koje postoje između njegovog doprinosa, doprinosa *D. Harveya*, *J. Lojkinea* i drugih. Međutim, kritički nivo analize ipak se nije izgubio što je naročito vidljivo u prezentaciji elementa nove urbane sociologije poznatom pod nazivom »kolektivna potrošnja«. Pod naslovom »Još uvijek konfuzno polje kolektivne potrošnje« (Str. 77), *E. Lebas* napominje da je ta inicijalno *Castellsova* koncepcija u međuvremenu doživjela niz različitih interpretacija, ali da se ona u biti i u novijim razmatranjima ipak osniva na ideji državne intervencije u monopolni kapital. Nedovoljna dorečenost teorije o kolektivnoj potrošnji smatra *Lebas* i dalje je prisutna i pored niza pokušaja da se ta ideja razjasni i bolje operacionalizira. Ovdje ne možemo ulaziti u detaljno razmatranje ideja o kolektivnoj potrošnji koje su do sada izložene u okviru novije urbane sociologije (pogledaj npr. o tome u našem radu 1980), no upozoravamo na širi aspekt ideje intervencije. Država kao što smo vidjeli intervenira radi održanja stabilnoga društvenog poretka. Međutim, postoji i »tajni plan« iza ekonomske nužnosti intervencije — širenjem područja potrošnje, politikom »ekipiranja« masovnih stambenih naselja, zapošljavanjem širokih masa stanovništva, zadovoljavanjem potrošačke groznice, slabi se naravno »klasna svijest« radništva i time se neutralizira revolucionarni potencijal radničke klase u borbi za socijalizam. Takav je simplificirani model naravno izložen ovdje samo zbog ukazivanja na dimenzije problema, a detaljnije se može naći na primjeru u djelu *J. Lojkinea* i *M. Castellsa**

Osim do sada spomenutih elemenata analize koje je naglasila *E. Lebas*, određena pažnja posvećena je analizi problematike odnosa klase i teritorije i urbanih borbi koje osim što predstavljaju analitičku kategoriju u istraživanjima nove urbane sociologije, predstavljaju u nekim konceptualizacijama dio njihove teorijske sheme (nivo »praksa« na primjer kod *Castellsa*). Autorica smatra da su se u posljednjoj dekadi »istakli« talijanski istraživači koji su analizirali različite oblike urbanih borbi, kao fenomene koji se manifestiraju u suvremenim visokourbaniziranim sredinama i koji govore o dubljim društveno-ekonomskim potresima i promjenama koje će se možda desiti u budućnosti. Istodobno, začuđuje na primjer kako britanski istraživači nisu pokazali zanimanje za istraživanje urbanih borbi i urbanih socijalnih pokreta u Ulsteru. Urbani socijalni pokreti i urbane borbe predstavljaju jedan od suvremenih oblika borbe, smatra *Lebas*, radničke klase u visokourbaniziranim sredinama razvijenih zapadnih kapitalističkih druš-

*) U ovakvim konceptualizacijama »smisla djelovanja« države, ona se prihvaća kao inteligibilni subjekt koji teleološki djeluje i »brine se« o društvu. S druge pak strane, slabljenje revolucionarnog potencijala radničke klase, doveo je do razvijanja ideja o **urbanim borbama** kao drugačijim oblicima klasne borbe te do niza diskusija o tome koliko se urbane borbe mogu smatrati pravim ili ne izrazima borbe proletarijata u visokourbaniziranim sredinama.

tava. Ne ulazeći u razmatranje problematike koliko se o urbanim borbama i u širem smislu o socijalnim urbanim pokretima može govoriti kao o autentičnim pokretima radničke klase ili pak o sporadičnim pokretima usmjerenim prije svega na reformiranje postojećeg poretka,* napominjemo jedino da i *Lebas* u svojoj analizi prihvaća ideju o koncepcijskoj nužnosti tih pokreta u okvirima nove urbane sociologije.

Posljednji problem (koji će možda izgledati trivijalno, koji autorica napominje, je problem utvrđivanja pravilnog naziva svih do sada učinjenih napora ka konstituiranju nove urbane sociologije. Da li se još može primjenjivati klasični naziv »urbana sociologija«? Ukoliko se slijedi Castellsovo određenje pojma urbanog kao ideologijskog pojma, a koji su mnogi istraživači prihvatili, s malo bi se opravdanja mogao termin »urbana« zadržati u nekom budućem određenju te discipline. Sve se manje u studijama koristi pojam urbana sociologija, što pokazuje i službeni naziv ISA komiteta za urbano i regionalno istraživanje, kao i naziv časopisa (International Journal of Urban and Regional Research). Ukoliko se pak studije nazivaju urbanim i regionalnim istraživanjima/analizama, što je u okviru razvoja novije urbane sociologije do sada najčešća praksa, time se po našem mišljenju previše približuje klasičnom određenju regionalne i urbane analize koja nema mnogo zajedničkog s novijim usmjerenjima. *Lebas* u tom smislu pohvaljuje korištenje naziva »socio-teritorijalne studije« što, po njenom mišljenju, može premostiti probleme koje uzrokuje dualistički naziv »urbane i regionalne studije«.

Na koncu svojih analiza, autorica smatra da će u slijedećoj dekadi doći do još većeg razvoja — kako teorijskog istraživanja, tako još i više različitih praktičnih studija u kojima će se različiti elementi »nove teorije« testirati*. Bibliografija najvažnijih radova koja ima ukupno 889 jedinica zaključuje pregled najnovijih tendencija razvoja urbane sociologije u protekloj dekadi. Na prvom su mjestu francuska djela s ukupno 143 bibliografske jedinice, zatim slijedi Velika Britanija s 134 jedinice, dok su druge analizirane zemlje prezentirane s manjim brojem naslova. Informacija o SSSR-u i istočnim društvima sadrži ukupno 116 jedinica od čega je 69 na originalnim jezicima, a 47 jedinica na engleskom i drugim jezicima.

Publikaciju smatramo izvanredno korisnom jer je pružila pregled ne samo o dimenzijama razvoja nove urbane sociologije, nego je prezentirala i kritičku analizu. Prezentacija Jugoslavije sa samo nekoliko bibliografskih jedinica možda će nekoga začuditi. Razlog slaboj reprezentaciji naše zemlje po našem je mišljenju dvostruk. Na prvom mjestu, analize provedene u teorijskim okvirima nove urbane sociologije kod nas gotovo i ne postoje, odnosno, drugim riječima, većina urbano-socioloških analiza najprije bi se mogla svrstati u područje tzv. klasične urbane sociologije. Tek u najnovije

*) Urbani socijalni pokreti se razlažu u okviru klasične dihotomije: jesu li to autentični izrazi radničke pobune ili pak skupine klasno nejedinstvenih bundžija ili čak lumpenproletarijata? Druga dihotomija: jesu li ciljevi revolucionarni ili reformistički? Naslijeđe marksističkog učenja o koncentraciji radništva u urbanim središtima kao potencijalnim središtima revolucionarnog pokreta značajno se utjecalo na koncepte nove urbane sociologije. O urbanim borbama pogl. u **Richter**, 1978.

*) Zahtjev za stalnom istraživačkom praksom izriče se u urbanoj sociologiji od najranijih dana. Još je **Wirth** na primjer u svom poznatom eseju **Urbanism as a Way of Life** zahtijevao istraživačku praksu a ne prazno diskutiranje kao provjeru teorijskih shema. Slično i **Castells** u mnogim esejima nastalim poslije tiskanja **La question urbaine**.

vrijeme određene analize stambene problematike govore o razvoju novih teorijskih shema koje bi u bližoj ili daljoj budućnosti mogle dati mnogo drugih plodonosnijih istraživačkih rezultata*. Drugi razlog odnosi se na prirodu podataka koji se koriste u našim i inozemnim analizama. Naši su podaci drugačije strukturirani, agregirani i situiraju se u sasvim drugačiji društveno-politički okvir drugačijeg tipa transparentnosti i eksplicitnosti pojedinih kategorija analize nego što je slučaj u nekim drugim zemljama zapadne Evrope ili SAD. Važno je naglasiti naravno i postojanje stereotipa o centralističkim socijalističkim sistemima s jedne i kapitalističkim decentraliziranim sistemima s druge strane i gotovo u potpunosti nepoznavanja specifičnosti našeg društvenog sistema. Drugim riječima, pojmovni okviri naših i drugih analiza dosta se razlikuju. Osim toga, većina naših socioloških analiza urbanog fenomena u posljednjoj dekadi u mnogim je slučajevima bila usmjerena na utvrđivanju parametara primjenjivosti elemenata društveno-političkog sistema na urbanom nivou (kako je, na primjer, samoupravljanje razvijeno u novim naseljima)*. Ozbiljnije jugoslavensko uključivanje u svjetske tokove razvoja nove urbane sociologije može se očekivati tek kada se teorijsko-metodološki okvir bude razvio u tom smislu da se podaci koji se budu akumulirali u analizama mogu komparativno proučavati sa sličnim podacima u bilo kojoj drugoj zemlji u kojoj su realizirana slična istraživanja rukovođena idejama nove urbane sociologije. Dosadašnja istraživanja fenomena koji bi trebao biti prvorazredno zanimljiv za suvremenu urbanu sociologiju o »socijalističkom gradu«, odnosno u gradu u socijalizmu više su se zadržavala na pojmovnom i ideološkom nivou, zaustavljajući se na čuđenju o tome da tekovine socijalizma još nisu realizirane u našim prostorima. Analiza koja bi ukazala na mnogostruke strukturalne uzroke »nerealizacije« bila bi daleko zanimljivija i dala bi sigurno određenije sugestije o tome kako da se postigne viši nivo korespondencije između zahtjeva društveno-političkog sistema i njegove aktualne realizacije.

Druga publikacija o kojoj želimo izvjestiti u ovom napisu je knjiga *Urban Policy under Capitalism* koju su izdali *Norman i Susan Fainstein* i koja sadrži niz eseja o različitim internacionalnim iskustvima urbane politike u kapitalizmu pa može poslužiti kao jedna od ilustracija o nekim referentnim okvirima novijih urbanih analiza u drugim zemljama. U prvom dijelu knjige iznosi se osnovni problem politike u urbanom kapitalizmu i razmatraju se problemi socijalnih snaga u urbanoj politici, a u drugom se dijelu iznose neki primjeri u pojedinim zemljama — u SAD, Velikoj Britaniji i o stambenoj politici u Zapadnoj Njemačkoj (*Tomaskovich, Dewey, Miller* — *Basic US Policy of the 1980s*; *Gough, The Crisis of the British Welfare State*; *Adams, Freeman, Social Services under Reagan and Thatcher*; *Marcuse, P., Determinants of State Housing Policies: West Germany and U. S.*). U trećem se dijelu razmatraju problemi urbanog i regionalnog razvoja u »manje razvijenim« zemljama i mogu se naći slijedeći prilozi od:

*) Vidi na primjer studiju **Društveni aspekt novog naselja**, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 1981 (grupa autora).

*) Dobar pregled varijacija što je to jugoslavenska urbana sociologija može se naći u knjizi jednog od naših najneumornijih istraživača u posljednjih dvadesetak godina. Usp. u **Zivković, M.**, Prilog jugoslavenskoj urbanoj sociologiji, Beograd, 1981.

John Waltona, The International Economy and Peripheral Urbanization i od *El Sahcksa*, Regional Development and National Integration: The Third World, a u četvrtom se dijelu raspravlja o problemu »lokalne države, kapitalističkoj akumulaciji i političkim konfliktima«. U tom se dijelu mogu naći prilozi od *Fainstein N. i S.*, Reconstructing the American City: The Comparative Perspective i od *J Richarda*, The Political Economy of Public Services. U petom dijelu pod općim naslovom Urban Social Movements: Culture, Class and Consiousness (pp. 215—303) nalaze se prilozi *I. Katznelsona*, *G. Kathleena* i *Weira*, Race and Schooling: Reflections on the Social Basis of Social Movements, zatim od *Castells, M. i Murphy, K.*, Cultural Identity and Urban Structure: The Spatial Organization of the San Francisco's Gay Community, od *Ceccarelli P.*, Politics, Parties and Urban Movements: Western Europe, te na koncu od *Gendrot S.*, Governmental Responses to Popular Movements: France and the United States. Ovaj široki krug tema i ideja istraživanja najbolje pokazuje što sve čini okvir zanimanja onoga što se može svrstati pod noviju urbanu sociologiju. Zastupljeni su i problemi urbanizacije trećeg svijeta, problemi urbanih socijalnih pokreta, problemi državne intervencije u urbani fenomen, kao i problemi odnosa države i stambene politike. Izdavači publikacije — *N. i S. Feinstein* definiraju urbanu poliku kao »... državnu aktivnost koja utječe na urbanizam. Pod urbanizmom smatramo distribuciju investicija i aktivnosti potrošnje u stvarnom prostoru, karakter i oblik izgrađene okoliće i raspored stanovništva u odnosu na rečeno. U apstraktnim terminima, slijedi da je urbana politika državna aktivnost koja utječe na upotrebu prostora i izgrađene okoliće u odnosu na proces akumulacije i socijalno okupiranje prostora u odnosu na distribuciju mogućnosti za potrošnju« (str. 16). Usporedi li se takva definicija urbane politike i posebno urbanizma s definicijom koju je još 1938. godine dao *Wirth* (usporedi u *Wirth 1969*) ili pak neki drugi predstavnici čikaške škole urbane sociologije ili njihovi nastavljači, onda će se vidjeti najbolje u čemu su razlike između novijih i klasičnih pristupa.

P. Marcuse u svom radu u kome analizira stambenu politku u SAD i Zapadnoj Njemačkoj potvrđuje jednu već odavno pretpostavljenu i utvrđenu zakonitost da s porastom standarda raste i broj objekata tzv. individualne stambene izgradnje kao principjelnog načina stanovanja što je implicitna pretpostavka mnogih sličnih istraživanja, pa i u nas. 1950. godine u Njemačkoj individualni objekti su činili ukupno 35% od ukupnog stambenog fonda, a objekti tzv. socijalnog stanovanja 69%. Međutim, 1979. godine, odnos se preokrenuo — individualni objekti čini 66%, a kolektivni 26% (str. 93). Iz ovakvih podataka slijedi da državna politika u stanovanju ima vrlo definirane ciljeve, međutim da mora respektirati i trendove koji se više ili manje spontano izražavaju.

U osnovnom prilogu koji može biti istovremeno i dobra ilustracija o teškoćama provođenja komparativnih studija, ali koji istovremeno daje i dobre osnove za provođenje različitih tipova komparativnih analiza *N. i S. Feinstein* razmatraju neke konvergentne tendencije evropskih i američkih

gradova. Oni smatraju da se takve tendencije mogu primijetiti naročito u posljednjih desetak godina — prije svega jačanje sličnosti američkih gradova prema evropskim. Veliki američki grad je u posljednjoj dekadi karakteriziran pojačavanjem elemenata nejednakosti izražene u urbanim okvirima. Tako su, na primjer, centralni gradovi u SAD u periodu 1960—1978. godine »izgubili« oko 9°/_o bijelog, a crnačko stanovništvo je u istom periodu naraslo za oko 40°/_o; 55°/_o crnačkog gradskog stanovništva živi u centrima američkih gradova, a samo 24°/_o bijelog stanovništva. 1/3 ukupnog stanovništva američkih gradova je crnačkog ili hispaničkog porijekla. Takvi su trendovi praćeni i osnovnom orijentacijom da centralne gradove napušta bogatije stanovništvo, a naseljava ga sve više siromašno. Između 1970—1977. godine centralni gradovi SAD su, na primjer, izgubili 9 milijardi dolara potrošačkog kapaciteta, odnosno kapaciteta izraženih u novčanoj mogućnosti stanovnika centralnih gradova da realiziraju anticipiranu potrošnju, što onda ima dalekosežne posljedice na poresku politiku, odnosno ono što se kao rezultat nedostatka financijskih sredstava prikupljenih od oporezivanja bogatijih građana najviše osjeća — kriza velikih gradova. Primjer New Yorka je svakako specifičan. Autori razmatraju primjer New Yorka kao primjer »converted type of urbanization« (preokrenuti, obrnuti tip urbanizacije). Osnovne karakteristike takvog tipa urbanizacije su da je »konverzija« brza i nepredvidljiva, a promjene su uglavnom neočekivane. U centru grada stvara se novi tip strukture sadržaja (»fabric«) — više se ne grade isključivo veliki poslovni objekti, nego počinju dominirati visoki, luksuzni stambeni objekti koji su onda praćeni i drugačijom strukturom sadržaja koja pak treba zadovoljavati zahtjeve više srednje klase. Pojavljuje se niz restorana, prodavaonica, servisa koji trebaju realizirati zahtjeve za potrošnjom viših klasa. U tom se smislu klasični američki CBD (central business district) u New Yorku pretvara u potrošački centar. Logično je očekivati da su onda i niže klase istjerane iz strategijski važnih područja. Stanovanje se sve više pretvara iz iznajmljenog u stalno stanovanje u realiziranju stanovanja kao vlasništva (u posljednje vrijeme izražen kao proces cooperative housing, condominium housing)*. Između 1969. i 1978. godine prerađivački kapaciteti su, na primjer, u New Yorku pali sa 22°/_o na 15°/_o, servisi, uključujući banke i financijske institucije su porasli sa 33 na 41°/_o, vladini uredi sa 14 na 16°/_o, a »ostalo« je palo sa 31 na 28°/_o (str. 165—170).

Osnovnu sličnost između američkih i evropskih gradova autori vide u pojavljivanju sličnih socijalnih i ekonomskih funkcija »srca grada« u američkim gradovima koji sve više podsjećaju na strukturu »funkcija« evropskih gradova. Postupno se izgrađuju »manje strukture«, što je, po našem mišljenju, prilično čudna konstatacija koja se na primjeru New Yorka ne može lako dokazati. U posljednjoj dekadi sve se više postavlja zahtjev za dosljednijom historijskom zaštitom kulturnog naslijeđa**. Autori smatraju

*) Ne treba posebno naglašavati da se ove tendencije izražavaju gotovo isključivo na Manhattanu, a u drugim područjima New Yorka tek su tu i tamo prisutne u zamecima. Uopće, kada se govori o primjeru New Yorka, najčešće se misli na Manhattan iako je on samo jedan od (manjih) dijelova New Yorka.

**) Vidi na primjer odličan članak P. Goldbergera *The Limits of Urban Growth* u kome se postavljaju zahtjevi za »zaustavljanjem« urbanog rasta kao i zahtjevi za historijskom prezervacijom (New York Times Magazine, November 14, 1982, str. 46—68).

da i eliminacija privatnog iznajmljivanja, odnosno porast kooperativnog vlasništva stanova predstavlja također jednu od sličnosti između evropskih i američkih gradova. Postupni povratak više klase u centre gradova također je jedan od elemenata koji povećavaju sličnost američkih i evropskih gradova.

Zaključujući prezentaciju i osvrt na ovu drugu publikaciju koja može dobro poslužiti kao ilustracija tekućih zanimanja urbane sociologije u početku osamdesetih godina u razvijenim kapitalističkim zemljama, upozoravam da je posljednji prilog od *M. Castellsa i K. Murphy* posvećen analizi dosta bizarne teme bar za dosadašnji krug zanimanja urbane sociologije — prilog analizira stanje homoseksualne zajednice u San Franciscu. *Castells i Murphy* tu zajednicu analiziraju kao geto u klasičnom smislu, slijedeći način analize primijenjen na primjer u *Wirthovoj* analizi židovske zajednice u Chicagu (*Wirth, The Ghetto, 1928*). Autori iznose podatke da se 1980. godine, na primjer, »gay community« u San Franciscu sastojala od 115 000 osoba, što je činilo 18% od ukupnog stanovništva. Njihova daljnja analiza slijedi klasični tok analize opresirane grupe (skupine) u društvenoj izolaciji i u institucionalnom vakuumu koja da bi preživjela mora izgraditi vlastiti geto.

* * *

Ove dvije publikacije koje smo u osnovnim crtama izložili u napisu mogu pružiti osnovne informacije o statusu suvremene urbane sociologije na početku osamdesetih godina te mogu zainteresiranom čitaocu pružiti osnovne ideje o tome koliko je nova urbana sociologija doista »nova«, odnosno s kolikim stupnjem uspješnosti su postavljeni temelji za njen razvoj u budućnosti. Upućujemo čitaocu na bibliografske podatke za daljnje proučavanje problematike nove urbane sociologije, kao i na niz zanimljivih napisa u različitim sociološkim časopisima, prije svega u časopisu »International Journal of Urban and Regional Research«, službenom organu ISI-nog Committee for Urban and Regional Research.

BIBLIOGRAFIJA

- Alihan, Mila, 1938, *Social Ecology, A Critical Analysis*, Columbia University Press, New York.
- Boskoff, A., 1969, *Theory in American Sociology*, New York.
- Burgess, E. W., 1967, *The Growth of the City*, in: Park, Burgess, eds., *The City*, The University of Chicago Press, Chicago, pp. 47—63.
- Castells, Manuel, 1977, *The Urban Question. The Marxist Approach*, E. Arnold, London.
- Castells, Manuel, 1978, *City, Class and Power*, Macmillan, London.
- Čaldarović, Ognjen, 1980, *Novije tendencije razvoja sociologije grada*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Čaldarović, Ognjen, 1981, a, *Nova urbana sociologija. Uz petogodišnjicu časopisa »International Journal of Urban and Regional Research«, Revija za sociologiju, br. 1—2/1981.*
- Čaldarović, Ognjen, 1981 b, *Nova urbana sociologija, Naše teme, br. 9, str. 1408—1424.*

- Caldarović, Ognjen, 1981 c, Osnovne karakteristike kritike klasične urbane sociologije, *Gledišta*, br. 3—4, str. 3—16.
- Caldarović, Ognjen, 1981 d, Razvoj urbane sociologije u SR Hrvatskoj u sedamdesetim godinama, *Arhitektura*, br. 176—177, str. 79—84.
- Čaldarović, Ognjen, 1982, Mjesto urbane sociologije u općoj sociologiji, **Kulturni radnik**, br. 2, str. 104—124.
- Dunleavy, Patrick, 1980, *Urban Political Analysis: The Politics of Collective Consumption*, MacMillan, London.
- Farris, R., 1967, *Chicago Sociology 1920—1932*, Chandler Publishing Company, San Francisco.
- Harloe, Michael, ed., 1977, *Captive Cities*, London, J. Wiley.
- Harloe, Michael, ed., 1978, *The New Urban Sociology*, **New Society**, Vol. 46, No. 835.
- Harloe, M. Lebas, E., eds., 1981, *City, Class and Capital*, London, E. Arnold.
- Harvey, David, 1973, *Social Justice and the City*, London E. Arnold.
- Hughes, E. et al., eds., 1974, *The Collected Papers of R.E. Park*, Arno Press, N. York Times Company, Vol. 1, 2 i 3.
- Matthews, F., 1977, *Quest for an American Sociology. Robert E. Park and the Chicago School*, McGill Press, London and Montreal.
- Mellor, Rosemary, 1977, *Urban Sociology in an Urbanized Society*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Mingione, E., 1981, *Social Conflict and the City*, N. York, St. Martin's Press.
- Park, R.E. Burgess, E.W., 1921, *Introduction to the Science of Sociology*, University of Chicago Press, Chicago.
- Park, R.E., 1974, *The City*, in: Park, Burgess, eds., *The City*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Peet, Richard, ed., 1977, *Radical Geography*, Maruffa Press.
- Pickvance, Chris, ed., 1976, *Urban Sociology: Critical Essays*, London, Tavistock.
- Richter, Melita, 1978, *Grad kao društveni prostor*, magistarski rad, Filozofski fakultet Zagreb.
- Russett, C.E. 1966, *The Concept of Equilibrium in American Social Thought*, New Haven, Yale University Press.
- Saunders, Peter, 1979, *Urban Politics: A Sociological Interpretation*, London, Hutchinson.
- Saunders, Peter, 1981, *Social Theory and the Urban Question*, Holmes and Meier Publishers Ins., New York.
- Simmel, Georg, 1969, *The Metropolis and Mental Life*, in: Sennett, 1969 ed., *Classic Essays on the Culture of Cities*, Appeltion Century Crofts, N. York.
- Simmel, Georg, 1978, *The Philosophy of Money*, Routledge and Kegan Paul, Boston—London.
- Spengler, O., 1969, *The Soul of the City*, in: Sennett, 1969, str. 61—91.
- Tabb, W. Sawers, L., eds., 1978, *Marxism and Metropolis*, New York.
- Vujović, Sreten, 1981, *Grad i društvo*, Beograd.
- Walton, John, 1981, *The New Urban Sociology*, **International Social Science Journal**, Vol. XXXIII, No. 2, str. 376—390.
- Weber, Max, 1958, *The City*, The Free Press, London.
- Wirth, Louis, 1969, *Urbanism as a Way of Life*, in: Sennett, 1969, ed., str. 143—165
- Zukin, Sharon, 1980, *A Decade of New Urban Sociology*, **Theory and Society**, Vol. IX, No. 4, 575—601.